

KRIŽ NA ŠKRLATICI

Letošnjega 26. avgusta je minilo 60 let, ko so na Škrlatici, drugi najvišji slovenski gori, postavili velik križ, ki pa so ga zdaj uradno še neznan ljudje po drugi svetovni vojni podrli. Letošnjo pomlad je bilo nekaj pobud, da bi križ ponovno postavili, vendar glede tega menda čas še ni dozorel. Ob tej okrogli obletnici naj vendarle obudimo nekaj spominov na ta križ v slovenskih Alpah.

NOŠNJA KRIŽA NA GORO

V oktobrski številki Planinskega vestnika iz leta 1934 je med društvenimi vestmi izšla tudi naslednja: »Jeseniška Skala je 26. avgusta postavila na vrhu Škrlatice (2738 m) železen križ, visok 5 m in težak 200 kg, z namenom in napisom: 'Žrtvam planin. T. K. Skala. Avgust 1934.' — Skalaš Korenini je izdelal zanj načrt, naredili so ga Skalaši v tovarni KID na Jesenicah, na vrh ga je znosilo v posameznih kosih 40 Skalašev, ki so donesli tudi še 50 kg cementa in zanj potrebne vode ter križ vzdali v skalo in ga zavarovali z jeklenimi vrvmi. — Zamislil si je ta križ — in ravno na Škrlatici — rajni idealni plezalec **Sandi Wisiak**.«

V marčni številki Planinskega vestnika iz leta 1935 pa je izšel daljši prispevek Jeseničana **Slavka Smoleja** »Kako smo nesli križ na Škrlatico«, kjer piše:

»Tri nedelje po vrsti so se razlegali udarci kladi-va od žive skale vrha Škrlatice; skupina po štiri je hodila tri nedelje pripravljat temelj zamislil in zaobljubi pokojnega tovariša Sandija: križu vrh Škrlatice.

Pred tremi leti se je pokojni Sandi Wisiak pri smuški tekmi z Rožce ponesrečil, pa se je tedaj zaobljubil, da na lastne stroške postavi križ na vrhu Škrlatice, če ozdravi. Ni še dodobra okreval, ko je njegovo mlado, tako tesno z dihom naših neskončno lepih gora priraslo življenje ugasnilo pod Planjavo. (12. maja 1933; Pl. V. 1934, 342. Uredn.)

Koncem (26.) avgusta lanskega leta je bilo, ko se je zbirala v dolini Vrat družba, ki naj v karavani ponese na vrh Škrlatice izpolnjenje zaobljube. — Ta večer ni bil večer, kakršni so običajni v planinskih kočah. Danes se tudi harmonika ni napihovala prešerno, veselo; pritajena pesem, ki se je glasila v noč, je skoraj motila nocojšnje praznično razpoloženje. — Z vremenom je kazalo slabo. »Bo li stal jutri križ na vrhu Škrlatice?« so se spraševali obrazi, ko je pričel ob okna, ob streho udarjati dež.

KRIŽ STOJI NA ŠKRLATICI

Tretja ura zjutraj; dežja ni več, oblaki sprhnjujejo, zato je kmalu kar oživel pred Domom. Pol ure pozneje so prve skupine že odšle sklonjenih hrbtov. Jasnina je nižje v dolini pričela pojmati, pričele so se valiti megle, ki so ustvarjale svinčeno zaveso. — Pod Stenarjem nas je že pozdravilo solnce; vstajalo je izza Rjavine, Cmira, da obsije Triglav in poljubi ramena onih, ki nosijo čin zaobljube in dokaz ljubezni do pokojnega tovariša. Težke so bile stopinje; vztrajno so grizle pod seboj pot, ki se je vlekla pred nami dolgo, delj kot navadno.

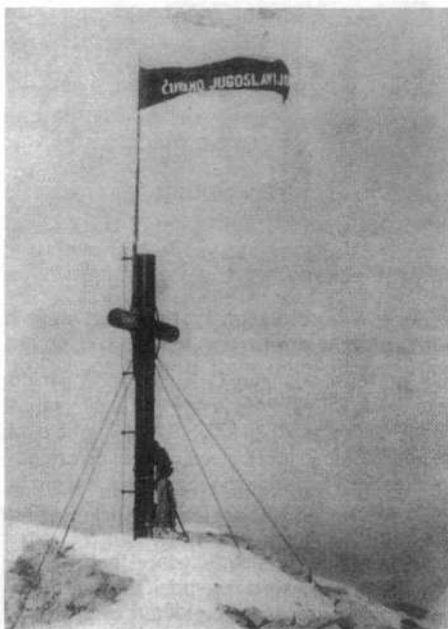
Višje od Stenarja zagledamo nad megleno gmoto, ki se je napravila pod nami in se je valila preko Mežaklje dalje proti Karavankam, čuden naraven pojav, igro narave: na desni in na levi slabo sijočega sonca še dvojne svetlih teles, ki sta žareli v tenkih, štrnastih oblakih. Bil je odsev iz oblačnega morja.

Ko smo se približali ogromni gmoti Škrlatice, je razgovor utihnil, gledali smo sivorjave, mogočne stene, ki so mirno in dostojanstveno čakale, da sprejmejo breme, ki je vedno bolj tiščalo naša ramena. Pričela se je najnapornejša pot; vstopili smo v steno. Trda, neizprosna je stena zrla v naše obraze, zahtevala je od njih kaplje, kaplje . . . Nihče ni izrekel ne besedice; vso pozornost so zahtevali prijem i stopinje, s katerimi smo se pod težkim bremenom previdno bližali vrhu. Medtem nam je vrh objela megla, ki se je valila iz doline.

Bila je deseta ura, ko so bili posamezni deli križa na vrhu. Pričeli smo z delom in točno ob 12. uri je stal križ močno zasidran na vrhu Škrlatice. — Za hip je solnce posijalo, mi pa smo sproščenih mišic zrl z zadovoljstvom na dovršeno delo, ki bo poznim rodovom pričalo o ljubezni in spoštovanju spomina vseh tovarišev, ki so žrtvovali svoje najdražje ljubljanim planinam v naročje.

Štirideset utrujenih planincev, štirideset od zanosna svetlih obrazov in zadovoljnih src je izpričalo planinski čin: »Križ stoji na Škrlatici!«

P. S.: Križ je visok 5 m; sestoji iz 9 komadov in tehta skupno 200 kg. Do Aljažvega Doma so bili sestavni deli preplavljeni z vozom, kakor tudi ostali material: cement, orodje, vijaki, strelod, kar je tehtalo tudi okrog 160 kg. Križ je sestavljen iz pocinkanih cevi premera 250 mm in je 4-krat zasidran. Načrte za križ je napravil tov. **Korenini Drago**, izdeloval pa se je v tovarni KID na Jesenicah 6 dni; delo so opravili večinom člani TK Skala (Jesenice) brezplačno.

Dan po atentatu na kralja Aleksandra na vrhu Škrlatice

Foto: Slavko Smolej

Omenim naj še, da smo tedaj, preden se je križ vzdal v temelj, v njegovo dno dali steklenico s spomenico, ki omenja delo in razvoj jeseniške Skale z imeni sodelujočih pri nošnji križa.

BLAGOSLOVITEV LETO DNI POZNEJE

V oktobrski številki Planinskega vestnika iz leta 1935 pa je bila pod naslovom »Križ na Škrlatici, blagoslovitev« objavljena naslednja vest:

»Na vrhu Škrlatice (2738 m) so jeseniški Skalaši 26. avgusta 1934 postavili 4 m visok železen križ, zaobljubo pokojnega svojega tovariša Sandija Wisiaka, ki jo je bil storil po nesreči na Rožci, ako bo okrevaj; okrevaj je, a preden je mogel izpolniti obljubo, ga je podsul plaz na Planjavi, zvesti tovariši pa so prevzeli in izvršili plemenito obvezo in namenili križ spominu Sandija in vseh planinskih ponesrečencev ter opominu živim planincem.

Na dan 28. oktobra 1934 so štirje pogumni planinci nesli na vrh in obesili na križ črno zastavo z napisom 'Čuvamo Jugoslavijo' — svetla Škrlatica se je odela v žalost in bo žalovala pod strašnim udarcem usode dne 9. oktobra istega leta.« (Tega dne je bil v Marseillu izvršen atentat na jugoslovanskega kralja **Aleksandra I. Karadžordževića**; op. ur.)

»Za 4. avgust 1935 pa se je določila blagoslovitev tega pomembnega križa. Kdo ga naj pride blagosloviti, tja gori v Škrlatičino višino? Najvišji svečenik sam se je dvignil, škof **dr. Gregorij Rožman** sam, on, ki je kar doma v veličastnem

zboru vazalov kraljice Škrlatice, v Martuljku, sam planinec v dejanju in, če treba, z besedo.

Na predvečer in ponoči je lilo, kakor pač lije v gorah; planinci pa so se zbirali v Aljaževem Domu, nad poldrugi sto se jih je sešlo; tudi prevzvišeni škof je bil že v Domu in je drugi dan (nedelja, 4. avgusta) še pred zoro daroval v kapelici sv. Cirila in Metoda sv. mašo. Medtem je dež ponehal, nebo pa je vse zastrto z oblaki, gore so zavite v meglo do vznožja. Planinci so v dvomu: Ali gremo? Prevzvišeni odloči: 'Seveda gremo. Hodil sem v še hujšem.' — In dvignili so se v pobočje Škrlatice, pa gori v njene prepadne stene in strme zlebove, vseh skoraj dvesto skupaj, škof med njimi kot preprost, jim enakovreden planinec. V pet in pol urah vztrajnega vzpona so bili na visokem, hladnem vrhu; megle so se dvigale. Predsednik jeseniške Skale g. **Miha Čop** je izrekel pravo pohvalo prevzvišenemu in je pozdravil zastopnike planinskega polka, med njimi **dr. Miho Potočnika**, zastopnika Mariborske podružnice g. **Lud. Zorzuta**, Skalaše in druge planince. Po blagoslovitvi križa je škof dr. Rožman naslovil na navzoče in preko njih na vse planince in na ves narod globoko zajete, tehtne in v srce segajoče besede o tovariškem, planinskem, verskem, narodnem pomenu postavitve tega najvišjega križa. Et meminisse iuvabit... Ko sta še izpregovorila predsednik osrednjega kluba Skale g. **Franjo Vilhar** in g. Zorzut, so se planinci umaknili mrazu na vrhu v nižje zavetje in so se kmalu popoldne vrnili vsi čili v Aljažev Dom.

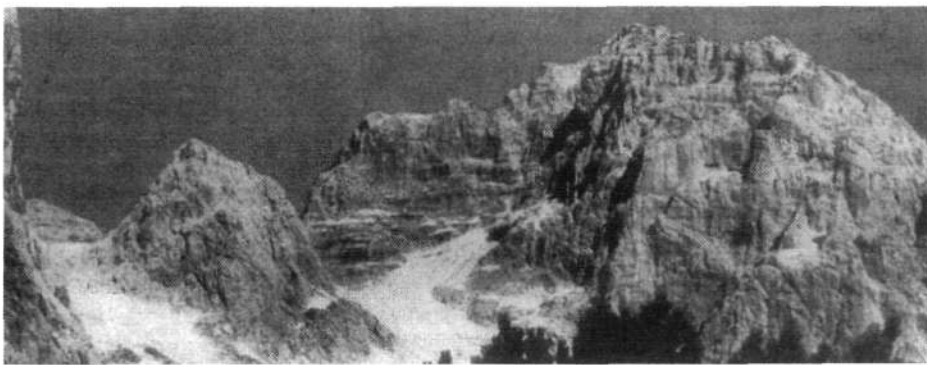
PRIMERJAVA MED VELIKANOMA

Istega leta 1934, ko so na Škrlatici postavili velik križ, je o tej gori v Planinskem vestniku v dveh nadaljevanjih pisal **dr. Josip Ciril Oblak**, planinski publicist in nasploh planinec od glave do pete. O drugi najvišji slovenski gori je tedaj med drugim napisal:

»Ko Martuljkove skupine razen slapa in kota 'Za Akom' še skoraj nihče poznal ni, je Škrlatica že slovela med Nemci kot 'Scharlachwand'. S tem imenom je postala kar popularna. Veljala je kot prava pošastnica, in nič manjša ni bila slava onega (**dr. Kugya**), ki jo je prvi preplezal, kakor onega, ki je prvi zmagal Triglavsko steno.

Danes je tudi Škrlatica z Martuljkovo skupino že skoraj običajna gora, seveda za vztrajnejše, recimo boljše gorohodce, ki še niso tako 'pokvarjeni', da mislijo, da mora biti vsaj na vsake tri ure bolj ali manj udobna koča na razpolago, a železnih klinov in žic nič koliko...

Čim manj zemlje imamo, tem bolj se moramo vanjo poglabiti. Zato moramo zlasti danes v svoji okrnjeni domovini skrbeti, da poiščemo vse njene skrite koticke in bisere in si s tem omogočimo čimveč zanimivih in raznoličnih gorskih partij.

Škrlatica

Foto: Slavko Smolej

Triglav ni vse. Gotovo presega po svojem razgledu vse druge gore — saj je tudi najvišji med vsemi; toda pogled na bližnjo okolico in na vso Julijsko skupino je s Škrlatice zaradi njene dominantnega položaja edinstven. Saj stoji ona takorekoč v sredi pred celo fronto, pomaknjena iz glavne vrste najbolj na sever, dočim je Triglav postavljen proti južnemu robu Julijcev. Škrlatica pa poveljuje s svojim Martuljskim štabom vsemu obširnemu okolju julijskih podložnikov.

Toda dejal bo kdo izmed komornikov: 'Triglav je le Triglav, rabim nanj manj časa in imam na potu na razpolago koč in planinskih gostilen, koderkoli grem.' Saj to je ravno tisto: taki naj hodijo svoja pota, mi krenemo po svojih.

Od Zadnjega Dolka je lepa zveza s potjo, ki vede preko Križa v Vrata: preko Sprednjega Dolka, v katerega moraš hočeš nočeš nekoliko navzdol in iz njega zopet navzgor; tam dosežeš za zelenim robom znano stezo, ki vodi v Aljažev Dom, v oskrbo očeta **Torkarja**.

KOČA POD VRHOM ŠKRLATICE

Sicer: iz Zadnjega Dolka lesti v Spodnjega se ti zdi pravzaprav za malo, ko vidiš pod seboj v spodnjem koncu tako lepo zeleno konto, ki drži na videz naravnost doli na Turkovo planino: kar pogreznil bi se skozi njo do Aljaževega Doma, ki je komaj streljal od Turkove planine. Toda doli za skrajnim vrhom tega kotla je 'Skok', preko katerega ni običajne steze, pod njim pa dolg plaz, takozvani 'Suhi plaz', po katerem je menda dobila Škrlatica svoje prvotno ime. Mislim, da bi se dala preko tega skoka napraviti izlaska prehodna pot naravnost v Vrata, s čimer bi bil prihranjen precejšnji ovinek ob robu Spodnjega Dolka okoli gmote Dolkove Špice, obenem pa bi bila ustvarjena še ena imenitna varianta za Škrlatico zlasti onim planincem, ki bi ne hoteli, prišedši navzgor iz Vrat, na ono stran preko Križke Stene, nego zopet v Vrata nazaj.

Toda, kar še ni, to še bo, čim bo stala koča tik pod Škrlatico na tako zvanem Kuclju. Nič za to:

tudi pot ob Spodnjem Dolku in nad njim do takozvanih Strmih Polic je nad vse zanimiva; če ne bi imeli za seboj že kakih 9 — 10 ur hoje, bi se odločili za njo tudi v slučaju, da bi bila že gotova direktna pot preko onega Skoka. Saj gre ta daljši izprehod deloma po mehki zemlji, ki omogoča flori najbujnejši razvoj.

Zakaj bi res bila umestna koča — pod Škrlatico? Da se nekoliko razbremeni Triglav; marsikdo bi potem krenil rajši na Škrlatico, zlasti oni, ki more na poznejši čas odložiti vsakdanji lahki izlet na Triglav. Meni bi seveda bilo za mojo osebo najljubše, da bi ostala Škrlatica taka, kakršna je: nevsakdanja in divja — samotna in tiha; saj si takih točk tolikokrat poželim. Toda taka želja se poraja nekoliko iz egoizma, kaj ne? Temu pa, pravijo, v gorah ni mesta...

Skritih mirnih koticov bo v naši mali okrnjeni Sloveniji, na žalost, vedno manj. Tihi oltarji in tajna svetišča v naših gorah — ginejo. Nekaj jih bo še vedno ostalo v okolici Martuljskih Oltarjev, Ponc in Rokavov, dostopnih le izvoljenim. Tudi vsaka smrt nosi v sebi kal življenja, čeprav ne enakega.

Zato le pridi — življenje je tudi na Škrlatico!

Vendar takšno življenje, kakršnega si niti J. C. Oblak ni prav želel, pod Škrlatico doslej ji prišlo: gora je do današnjih dni ostala skoraj takšna, kot je bila tista leta, ko je tja med obema svetovnima vojnama plezal znani planinec Oblak.

Le tistega križa, ki so ga postavili leta 1934 in blagoslovili leto dni pozneje, ni več: po drugi svetovni vojni je bil nekaterim tako napoti, da so popolnoma pozabili na gornike, umrle v gorah, v spomin katerih so ga postavili, in so pri maščevanju mislili samo na krščanski simbol.

SENCA KRIŽA ŠE OVIJA GORO

Ob tem nam je iz prleških gričev poslala »Vaša 83-letna planinka **Erna Meškova**«, kot se je podpisala, znana ljudska pisateljica in zaljubljenka v gore, tale spomin na križ na Škrlatici:

»Leta 1953 je moj mož Makso (umrl 14. 3. 1969) s svojo planinsko skupino obiskal vrh

Škrlatice. Takrat seveda križa — žal — ni bilo več. Tedaj je v spominsko knjigo zapisal naslednje vrstice:

Na temle vrhu svojčas križ je stal,

a čas mu ni več tu prostora dal.

Glej, senca križa vedno še ovija goro,

po temni noči nam oznanja novo zoro.

Leta 1959 je moj sin **Maks Meško** iz Koga sam ponovno obiskal Škrlatico in v knjigi poiskal očetov zapis. Našel ga je, pod njim pa je bil naslednji pripis:

»Križ je stal in še bo stal! Jeseniški planinci.«

Takrat so prišli na vrh trije planinci, ki so vedeli povedati, kdo je bil zraven, ko so križ podirali.

Na občnem zboru Planinskega društva v Ormožu je bil letos prebran članek **dr. Mihe Potočnika**, v katerem se častni predsednik slovenske planinske organizacije zavzema za to, naj bi križ ponovno postavili.

Upam, da smo planinci kljub tako dolgotrajnemu enoumju vendarle še ostali dobri ljudje.

Upati je mogoče, da bo na tej gori nekoč stal tak križ, ki ne bo motil prav nikogar, pa naj bi bil veren ali ne.

TURIZEM, EKOLOGIJA IN PLANINSTVO LAHKO GREDO Z ROKO V ROKI

ČIŠČENJE ČRNIH GRADENJ V TNP

JOŽE BIŠČAK

Slovensko javnost, še posebej pa planince in naravovarstvenike, sta letos razburila vsaj dva dogodka: samovoljni poseg planiškega organizacijskega komiteja, ki je za potrebe svetovnega prvenstva v smučarskih poletih v dolini pod Poncami na območju neokrnjene narave zgradil 400 metrov dolgo cesto in praktično biološko in fizično uničil ta del narave, in načrt, da v imenu podjetništva zgradijo visokogorsko smučišče na enem od najlepših in najbolj ohranjenih osrednjih delov Triglavskega narodnega parka — Vrtaški planini, za kar je v Državnem zboru že vložen poseben zakon.

Človek bi pričakoval, da se bodo odgovorni zganili in ustavili samovoljne posege v zaščitena območja, hkrati pa enkrat za vselej opravili s črnograditlji v Triglavskem narodnem parku. Toda ko se želijo inšpektorji in posamezni občinski sekretarji za urejanje prostora in varstvo okolja postaviti po robu neupravičenim in predvsem gradnjam na črno, postanejo naenkrat sovražniki turizma, birokrati in glavni obdolženci v pisnih, ki jih besni črnograditelji pošiljajo predsedniku države **Milanu Kučanu** in ministrskemu predsedniku **dr. Janezu Drnovšku**. Tako se je zgodilo tudi v tolminski občini.

ENCIJAN INC. D.O.O.

Tolminski tržni in sanitarni inšpektor sta letos poslovanje turističnih in »turističnih« delavcev vzela malce bolj pod drobnogled in julija izdala kar nekaj odločb bodisi o prenehanju dejavnosti, bodisi samo o odpravi pomanjkljivosti pri poslovanju. Najbolj ogorčeno sta se na odločbo o prenehanju dejavnosti odzvala nekdanja zdomca **Niko** in **Boža Terstenjak**, ki naj bi, kot trdita, v turistični kompleks v Logu pod Mangartom v Triglavskem narodnem parku vložila več

kot poldrugi milijon ameriških dolarjev. Toliko sta zaslužila na celinskih ZDA in na Havajih, kjer sta se prav tako ukvarjala s turizmom. Vendar tam prek oceana najbrž ne bi gradila na sosedovi zemlji ali pa na črno dograjevala v kakšnem zveznem rezervatu.

Toda pojdemo po vrsti!

Tolminski tržni inšpektor **Valerij Bizjak** je 4. julija izdal Terstenjakovima odločbo, da mora njun Encijan Inc. d.o.o. v Logu pod Mangartom začasno prenehati s poslovanjem do pridobitve ustrezne odločbe. Med inšpekcijskim pregledom 21. junija je bilo namreč ugotovljeno, da podjetje opravlja v isti stavbi (Log pod Mangartom 31) še gostinsko dejavnost oddajanja prenočišč pod imenom Motel Encijan, v drugi, leseni stavbi, ki je začasnega značaja, pa nudita gostom pizze in grill ter v bližnji okolici možnost športno rekreativnih dejavnosti (tenis, odbojko, manjši bazen, savno, smučarsko vlečnico).

Za prenovljeni objekt si je lastnica od tolminskega sekretariata (31. julija 1991) pridobila potrdilo za prenočevanje gostov, toda ko so družinski člani ustanovili družbo Encijan Inc. d.o.o., je objavila prigrasitev oddajanja sob. Ob pregledu so inšpektorji ugotovili, da imata lastnika gradbeno dovoljenje samo za nastanitveni gostinski objekt, za druge objekte (žičnica, tenis igrišče itd.) pa še urejata dokumentacijo. Za noben objekt lastnica (Boža Terstenjak) nima uporabnega dovoljenja, »kar je tudi razlog, da ji pristojni občinski organ ni mogel rešiti vloge«, je zapisal inšpektor.

In potem vik in krik. Terstenjakova sta pisala ogorčeno pritožbo in jo naslovila na različne naslove, češ da je »nezaslišano, da v začetku turistične sezone vaš inšpektorat brez svarila pošlje odločbo o zaprtju objekta, čeprav je vsa dokumentacija v postopku« in da se kaj takega »ne bi zgodilo niti v najbolj diktatorskih časih«.

»V tolminski občini ni nobenega poslovnega človeka, ki ne bi imel velikih težav pri pridobi-